

ПЕДАГОГІКА

Stepanov, O. (2006). *Psykhologichna entsyklopediia* [Psychological encyclopedia]. K.: Akademydav.

Shapar, V. (2007). *Suchasnyi tlumachniy psykhologichniy slovnyk* [Modern explanatory psychological dictionary]. Kh.: Prapor.

A. Lariontseva

DEVELOPING THE READINESS OF FUTURE MASTERS OF PSYCHOLOGISTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY AS A PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

Abstract

Goal. *The article is devoted to the analysis and determination of the relevance of the study of the problem of formation of readiness for professional activity of future master's degrees in psychology. The article substantiates the relevance of solving the problem, considers the theoretical issues of the foundations of the formation of the future psychologist's readiness for professional activity as a psychological-pedagogical problem, analyzes the views of modern domestic and foreign scientists regarding the professional training of future master's psychologists in institutions of higher technical education.*

Research methods. *To achieve the goal in the work, it is planned to use a set of methods and techniques of scientific knowledge.*

Theoretical methods are highlighted, which involve the analysis of scientific literature on the topic of research and generalization of the obtained information, system analysis, generalization of theoretical and methodological approaches to the problem, development and justification of the theoretical model of the research subject.

And also, the method of logical generalization - for theoretical substantiation of the significance of the tasks and clarification of the key concepts of the study.

The results. *The question of formation of professional qualities of the future specialist in the training process is revealed.*

Conclusions. *The problem of professional training of master psychologists is quite acute. Expanding the field of activity of psychologists makes high demands on the personality of the specialist himself. The scale of the personality of graduates in institutions of higher technical education should correspond to the scale of professional tasks that modern life and society pose to master psychologists. And this, at the same time, requires correction of educational programs in institutions of higher education.*

In connection with the reform of education, the issues of innovative changes in the professional training of future specialists of various profiles are becoming the highest priority. The problem of transition from a knowledge paradigm to another methodological direction is being updated, which involves independent orientation of students in the world of information and forms professional competence in future specialists. Let us emphasize that attention is focused on the problem of professional training, and not only on education, which is one of the aspects of training future specialists.

Keywords: *readiness; professional activity; professional training; psychologist*

DOI

УДК 378.015.3.018.43 (045)

Е. Лузік, В. Семиченко, Г. Селезень

ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ТА ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТА В ОСВІТНЬО-ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: РЕФЛЕКСИВНИЙ ПІДХІД

Резюме

Стаття присвячена розгляду актуальності проблеми особистісного розвитку та професійного становлення студента як суб'єкта своєї життєдіяльності, який здатний критично аналізувати стан організації процесу навчання і професійної підготовки у закладі вищої освіти; визначати напрямки його оптимізації; усвідомлювати ступінь власної активності у професійній

підготовці; оцінювати взаємовідносини між викладачами і студентами з позицій професійно-розвивальної доцільності.

Мета статті полягає в аналізі світових тенденцій особистісного росту та професійного становлення студента, що дозволить обґрунтувати необхідність організації освітнього процесу у закладі вищої освіти (ЗВО) на студентоцентрованій основі. Це зумовило необхідність проведення комплексних досліджень з виявлення, на рефлексивній основі, думок студентів щодо науково-методичних проблем організації навчального процесу у ЗВО; їх залучення до виявлення основних психолого-педагогічних проблем у викладацькій діяльності; визначення перспектив розвитку вищої професійної освіти.

Результати дослідження підтвердили доцільність врахування виявлених соціально-психологічних факторів і тенденцій у суспільстві, які супроводжуються стресами та конфліктами. Твердження, що ефективність of-line, on-line та змішаного режимів освітнього процесу у ЗВО може бути значно оптимізована за умови врахування отриманого у процесі дослідження емпіричного матеріалу, доведено результатами педагогічного експерименту у відповідному освітньому інформаційному середовищі (ОІС) Національного авіаційного університету, про що свідчить проведене анкетування з використанням мультимедійних технологій в процесі викладання курсів циклу професійної підготовки майбутнім фахівцям.

Зроблений **висновок** щодо обґрунтування механізму врахування думок студентів відносно науково-методичних проблем організації освітнього процесу у ЗВО значною мірою підвищить якість викладання, ефективність сприйняття та засвоєння інформації студентами.

Ключові слова: студент та викладач як суб'єкти освітнього процесу у закладах вищої (ЗВО) та вищої технічної освіти (ЗВТО); рефлексивний підхід; рефлексивний аналіз

Вступ. Світова тенденція розвитку освіти і особливо вищої професійної передбачає сформованість у студентів відповідних компетентностей та результатів навчання засобами надання студентам в освітньому процесі ЗВО прав на власну думку при рефлексивному аналізі поточних подій; оцінку їх з точки зору життєвої перспективи, базових особистісних цінностей та соціальних установок. Саме тому до основних освітніх парадигм: (академічної, технологічної, особистісної все активніше приєднують рефлексивний підхід, сутність якого складає залучення студентів до критичного аналізу як системи освіти, в яку вони включені у процесі навчання, так і своєї поведінки у процесі особистісного становлення та професійного розвитку. Саме формування у студентів усвідомленого ставлення до своєї життєдіяльності на основі не декларованого, а реального рефлексивного підходу може відкрити нові перспективи розвитку вищої освіти. Це означає, що сучасний освітній процес у вищій школі повинен не лише допускати, а і спиратись на критичне ставлення студентів до системи навчання, а саме: доцільності визначення її структури та змісту; професійної необхідності і життєвої значущості окремих предметів для тієї чи іншої професійної діяльності; значущості та якості педагогічної праці викладача. Не менш важливим є формування у студентів здатності до критичного ставлення до себе; своєчасного виявлення і усвідомлення психологічних проблем, що виникають в їх навчальній діяльності і міжособистісних відносинах.

Ці та інші аспекти освітньої діяльності (ЗВО) обумовлені тим, що при традиційній практиці навчання, найчастіше, викладачів або взагалі не цікавлять думки студентів, або викликають певне роздратування, адже сприймаються ними як підрив їх педагогічного авторитету.

Незважаючи на значну кількість досліджень, які проводились в галузі педагогіки та психології вищої школи і отримали своє відображення у ряді наукових статей (Бех, 2009; Білюк, 2014; Коваль, 2013; Семиченко, 2015), питання впровадження рефлексивного підходу у процес професійної підготовки майбутніх фахівців в ЗВО не втрачають своєї актуальності (Лузік, Семиченко, Ладогубець & Михеєва, 2021; Семиченко & Дикань, 2010; Столяренко, 2013).

Метою дослідження є розкриття на основі емпіричних даних ставлень студентів до основних аспектів навчального процесу у ЗВО, обумовлених виявленням нових психологічних явищ та кардинальних змін, що відбуваються у вітчизняному та світовому освітньому просторі.

Завдання дослідження: 1) аналіз психолого-педагогічної складової процесу навчання і професійної підготовки здобувачів вищої освіти; 2) аналіз та інтерпретація результатів вивчення процесу особистісного розвитку та професійного становлення майбутнього здобувача вищої освіти засобами рефлексивного ставлення студентів до окремих аспектів навчального процесу, що усвідомлені на основі використання рефлексивних процедур.

ПЕДАГОГІКА

Методи дослідження. Для реалізації мети дослідження було використано комплекс методів наукового пізнання: теоретичних (вивчення, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення), педагогічне спостереження виконання студентами завдань на самоаналіз; анкетування, контент-аналіз текстів.

Результати. Програма емпіричного дослідження, здійсненого в 2010-2022 р.р., в ряді ЗВО України, передбачала отримання відповідей студентів закладів вищої освіти на ряд наступних питань: охарактеризувати стан вищої освіти у світі, Україні, конкретному навчальному закладі; висловити прогнози щодо вищої освіти майбутнього; розкрити труднощі, які виникали у студентів під час навчання; визнавши недоліки, визначити очікування студентів від основних організаційних форм навчання (лекцій, семінарських занять, самостійної роботи, оцінювання результатів діяльності); вимоги і очікування студентів від діяльності викладачів; усвідомлення студентами власної позиції, та самооцінка власної діяльності, системи цінностей, тощо, (наведені точки зору конкретних студентів представлені в тексті нижче). Крім того, яким бачить молодь майбутнє вищої професійної освіти, були відмічені суттєві відмінності в залежності від року збору інформації. Так, у 2010 році студентів, в основному, цікавили стосунки між державою і освітою. Наведемо достатньо типову модель оптимізації навчання у вищій школі, що пропонувалась студентом, який приймав участь в дослідженні:

- Освіта повинна стати державною та безкоштовною, тобто держава повинна визначати напрями, перспективи і потреби спеціалістів кожної галузі для держави з гарантованим отриманням випускниками ЗВО робочих місць (ЦППО, програміст-аналітик).

Необхідно враховувати закономірності засвоєння знань і формування умінь в кожному предметі. Для цього в кожній темі відповідної навчальної дисципліни треба виділяти інваріантні поняття, закони і задачі, при рішенні яких відбувається становлення не тільки предметних, а і логічних дій (*УМО, майбутній менеджер*).

У 2020 році нами були отримані відповіді зовсім іншого змісту, а саме:

Виходячи з того, що «час життя» знань (технічних, гуманітарних, медичних) короткий, в середньому від 4 до 7 років, людині потрібно постійно оновлювати їх, доповнювати та вдосконалювати. Саме тому, замість відвідування розрізнених курсів підвищення кваліфікації, університети повинні запропонувати пожиттєвий контракт на навчання, тобто ЗВО приймуть на себе роль особистих консультантів та радників протягом усього життя (ЦППО, програміст).

- З постійним швидким розвитком інформаційних технологій, зменшенням часу на «обробку» інформації, отримання нових знань із світового інформаційного простору потребує нового формату, а саме: поряд з гейміфікацією, все більш актуальним стає формат *edutainment* (education та entertainment), яким передбачене поєднання навчання та розваг (це публічні лекції, семінари та майстер-класи, які можуть відбуватися у кафе, парках, офісах та галереях) (*УМО, майбутній менеджер*).

- Дігіталізація освіти, розвиток цифрових бібліотек та цифрового книговидання стануть основою у майбутньому і будуть підтримуватися на рівні державної політики. Внаслідок цього у майбутньому будуть робити наголос на розвитку цифрової грамотності, коли людина вмє швидко знаходити та аналізувати факти, ефективно працювати з програмами та файлами у різних цифрових форматах (*НАУ, практичний психолог*).

- Для мене університет майбутнього – це ЗВО, в якому багато техніки і мало людей. Вже зараз організація навчального процесу багато в чому автоматизована. Можна зарахуватись в університет, перерахувати платно за навчання і роздрукувати студентський квиток по Інтернету. Також можна вибрати потрібну книгу на сайті бібліотеки, оформити і здати її за допомогою спеціальних технологій. У ЗВО з'явилися лекції та практичні завдання, представлені в дистанційному варіанті, якісні наукові курси з яскравою презентацією; цікаві методики; науково-обґрунтовані інформаційні технології, які можна завантажити з Інтернету і слухати за допомогою плеєра в будь-який точці світу (*УСЗ, майбутній правознавець*).

Цікавою, на наш погляд, виявилась оцінка студентами існуючої вже в 2022 році системи вищої освіти. З наступної думки чітко видно, що студенти розглядають це питання не лише з точки зору власних потреб, а в масштабах суспільства в цілому.

- Ми пишаємось тим, що у нас дуже високий відсоток населення країни має вищу освіту. Але тоді, за математичними законами, кількість (якщо вона якісна) повинна надати нову якість в науці, виробництві, освіті. Крім того, у нас також повинна бути (у відсотковому відношенні на душу населення) також висока кількість лауреатів різних престижних міжнародних премій в галузі науки і техніки. Але цього нажал, немає. Якщо у нас високорозвинута індустрія, то ми повинні

виробляти і експортувати високоякісне устаткування до високорозвинутих країн світу, але, на жаль, цього також немає. Отже, хоча б за цими аспектами можна усвідомити, що не все благополучно в нашій системі вищої освіти (УМО, менеджер).

В той же час здобувачів вищої освіти вкрай турбують питання, що пов'язані із ставленням суспільства до вищої освіти. Саме тому вони відверто висловлюють свої критичні думки:

- Фахівець із вищою освітою у переважній більшості, на жаль, має низький соціальний статус; його високий освітньо-культурний рівень не є визначальним фактором кар'єрного зростання і професійної самореалізації.

Публічна неграмотність і неосвіченість не є перешкодою на шляху до політичного олімпу, а диплом про вищу освіту, науковий ступінь або вчене звання можна «купити». До речі, ряд студентів керуються саме цією стратегією, тобто мотивація до навчання закінчується на рівні лише отримання диплому (УСЗ, майбутній економіст).

- Управління системою освіти продовжує мати авторитарний характер; науково необґрунтовані, безсистемні та політично кон'юнктурні «освітні реформи» пригнічують творчість, ініціативу і відповідальність науково-педагогічних працівників. Немає наступності в управлінських рішеннях, що породжує закономірний процес становлення і розвитку особистості того, хто навчається (КНУ, майбутній філолог).

Деякі здобувачі вищої освіти вказували, що під час навчання відчували значні труднощі, що обумовлені, на їх погляд, недосконалістю системи вищої освіти в Україні.

- Початок навчання в університеті – це так, ніби тебе кинули у відкрите море: розумієш, що можливість потонути не менша, ніж врятуватися, але основне – це «гребти» (тобто, працювати) і лише працюючи, помиляючись, виправляючи свої помилки, прислуховуючись до порад досвідченіших, ми долаємо труднощі на початку навчання. А їх було достатньо – це і відставання при конспектуванні, незрозумілість завдань; багато нової термінології. Ще однією проблемою було переулаштування себе на дистанційне навчання.

Щодо викладання в університеті – то тут, як і будь-де, траплялося різне: були викладачі, які просто вражали своїми знаннями, доступністю їх викладання, цікавістю підбраного матеріалу. Після таких занять хотілося щось робити, дізнаватися більше, а про те, щоб не підготуватися на таке заняття, і мови не могло й бути (адже самому цікаво було і ти розумів, для чого ти це робиш і як це тобі може згодитися). Як не дивно, такі викладачі студентів розуміють, оцінюють їх не за «висиджування» на парах, а за їх роботу, старання, виявлену цікавість до предмету (КНУ, майбутній філолог).

В той же час, деякі відповіді студентів вказували на наявність дуже складних проблем, пов'язаних з навчанням, що свідчить про емоційне вигорання і глибоку кризу у студентів.

- Відверто зізнаюсь, зараз Я докладаю менше зусиль, щоб досягти успіху в житті, ніж я це робила раніше. До закінчення університету залишився лише один рік, а я навіть не знаю, що ж розуміється під студентським життям.

Коли ти потрапляєш до університету, у тебе з'являється купа усіляких проблем, які суттєво відрізняються від тих, що були в школі. Дуже часто викладачі ЗВО просто «ламають» студента, «ламають» його особистість, часто не усвідомлюючи цього. Тиск викладачів з усіх предметів, напружена атмосфера, конкуренція в групі, бажання реалізувати себе, відсутність і брак часу на самореалізацію, усе це впливає на особистість студента, «підкошує» його (КНУ, магістрантка).

- Навчальний процес у нашому університеті протягом 5 років мене сильно розчарував. Найголовнішою проблемою протягом навчання, на мою думку, була проблема у ставленні викладачів до студентів. Інколи викладачі ставляться до студента без почуття будь-якої поваги, дозволяють собі його ображати, принижувати, і, таким чином, руйнують його особистість на мій погляд, гармонійність взаємодії викладача та студента полягає а в їх співпраці коли, кожен із них якнайкраще виконує свої завдання; а саме завдання викладача – навчати, а завдання студента – навчатись (КНУ, майбутній психолог).

Одним із важливих аспектів ефективної організації навчального процесу здобувачі вищої освіти вважають враховування очікувань, що є у студентів відносно тих або інших форм навчання, та їх оцінку реального досвіду реалізації тих форм на практиці. Розглянемо це на прикладі ставлень студентів до семінарських занять.

- Семінарське заняття, на мій погляд, має сформувати у студентів знання та навички самостійно здобувати знання, аналізувати та систематизувати велику кількість інформації, розвиваючи, при цьому, пізнавальний інтерес, творче мислення та активізуючи увагу. На семінарі добре засвоюються основні поняття і наукові терміни дисципліни, закріплюється вміння

ПЕДАГОГІКА

оперувати інформацією; студент вчиться працювати з підручниками та іншими джерелами інформації, включатися в обговорення певної проблеми, висловлюватися, аргументувати, відстоювати власну думку, заслуховувати опонента та знаходити докази на його підтримку чи протипагу; формує вміння дискутувати; дозволяє оцінити себе і інших за рівнем засвоєння навчального матеріалу; вчить мислити, формуючи, таким чином, власний життєвий досвід (УСЗ, майбутній менеджер).

Здавалось би, студенти, в цілому, здатні об'єктивно оцінювати значущість такої форми роботи. Але чи завжди співпадає це з реальною ситуацією навчання, їх очікуваннями? Ось ще декілька прикладів отриманих відповідей щодо того, як здобувачі вищої освіти відносяться до семінарських і практичних занять.

- Очікую інтересних семінарів. Мені подобається використовувати отримані знання, також Я очікую від викладача, що він буде оцінювати не тільки те, що ми перед парою встигли прочитати, а і навчить нас робити власні висновки. Почути те, що не прочитаю у підручнику, залучити до дискусії викладача і студентів і почути нові, свіжі точки зору, потренуватись у публічних виступах, аналізі інноваційної інформації і практичних відпрацювань матеріалу (УМО, майбутній менеджер).

Наведемо декілька відповідей, в яких студенти критично оцінюють досвід організації викладачами семінарських занять.

- Стикнувшись на власному досвіді з семінарськими заняттями, можу сказати, що в класичному вигляді це доволі непродуктивний спосіб засвоєння матеріалу. В ідеалі все повинно відбуватись як в цитаті: «Семінарське заняття ... є діалогічною формою навчального заняття, якщо в групі не більше 16 осіб». Але, на жаль, найчастіше семінарське заняття є лише монологічним, слухачі не надто поглиблюють власні знання з теми. Дуже часто буває так: нерівномірно розподілений час на доповіді позбавляє можливості виступити всіх бажаючих, або форма проведення заняття залучає до відповідей лише підготовлених студентів, залишаючи решту осторонь обговорення. Дуже часто стикаєшся з певною відстороненістю викладача, який і не стримує творчого потягу, і не робить нічого для зацікавлення студентів до проблеми (УСЗ, психолог).

- Важливе місце в цьому виді навчальних занять відводиться саме викладачу як регулятору цього процесу, який має бути компетентним; вміти активізувати студентів до роботи, зберігаючи регламент часу; бути готовим до несподіванок (тому що семінар доволі-таки творча форма організації навчальної діяльності, де викладач не знає, що саме підготували студенти). Крім того, від викладача вимагається ретельна підготовка до занять: вибір теми; підбір літератури; планування та постановка запитань, а також час, що потрібний студентам на виконання завдання. Мінусом можна вважати те, що за одне двогодинне заняття доволі-таки важко пройти усі завдання семінару та відповісти на поставлені викладачем питання, що спричиняє розірваність семінарських занять, перенесення питань на інше заняття (НАУ, майбутній політолог).

У процесі виконання колективного проекту «Організація та проведення семінарських і практичних занять у вищій школі» (2014-2016 р.р.) студентами-психологами КНУ імені Тараса Шевченка було узагальнено помилки, які спостерігаються у викладачів.

«Помилка 1. Через те, що академічні групи ЗВО переповнені або занадто великі, викладач не може приділити кожному студенті належну кількість уваги, а, деколи, й не помічає багатьох охочих виступити. Семінар чи практичні заняття проходять досить монотонно, що потім може відобразитись на відвідуванні та присутності студентів на заняттях.

Помилка 2. Символічне оцінювання студента. Іноді викладачі символізують оцінки (бали) в певні знаки чи символи, Часто викладачі взагалі не говорять про значущість отриманих балів. Студенти можуть дізнатись про них лише напередодні іспиту, або на консультації з предмету.

Помилка 3. Надмірне навантаження першоджерелами.

Викладач за своїм предметом може виносити так багато першоджерел на самостійне опрацювання, що студент фактично не може все виконати. А якщо і робить, то, часто, шляхом приділення меншої уваги іншим предметам, що згодом може привести до поганих оцінок з інших предметів. Інколи саме надмірне перевантаження першоджерелами спонукає студентів до прогулів занять.

Помилка 4. Придільення уваги лише одному студенту («улюбленцю»), або лише відмінникам. Інколи на семінарах викладачі опитують лише тих студентів, які сидять за першими партами, через що у групі можуть виникати конфлікти.

Помилка 5. Упереджене ставлення до окремих студентів.

Помилка 6. Невміння викладача долати особисті проблеми непомітно для інших. Це може проявлятися через погане самопочуття чи настрій, проблеми в сім'ї.

Часом може страждати студент, який виділяється з натовпу своїми високими знаннями, які можуть бути вищими, ніж у самого викладача. (КНУ, майбутній психолог).

Цікавими виявились думки студентів щодо ролі самостійної роботи у процесі навчання. Ця проблема є актуальною, тому що сучасна система навчання значно більше, ніж раніше будується на самостійній роботі студентів (on-line, війна і т.і.).

Так, при виконанні колективного проекту «Організація самостійної роботи студентів у вищій школі» (2019-2020 р.р.) студенти КНУ (майбутні психологи), на основі аналізу власного досвіду, здійснили узагальнення помилок, що допускаються викладачами при організації самостійної роботи:

Помилка 1. Розробка самостійної роботи студента вимагає великої логічної впорядкованості як лектора, так і студента. Часто недостатньо підготовлена лекція (неструктурована, непослідовна, збіднена прикладами за життя тощо) відвертає увагу студента від основної думки. Знання студентів, не закріплені понятійними або логічними зв'язками, мають погану збереженість. Особливо небезпечно це для дисциплін, що забезпечують фундаментальну підготовку.

Помилка 2. Хоча в освітніх стандартах на позааудиторну роботу відводиться половина навчального часу студентів, цей норматив у багатьох випадках не витримується. Кількість і обсяг завдань на самостійну роботу і число контрольних заходів з дисципліни визначається особисто викладачем або кафедрою у багатьох випадках виходячи з принципу «Чим більше, тим краще». Не завжди узгоджені за часом терміни представлення домашніх завдань з різних дисциплін, що призводить до нерівномірності розподілу самостійної роботи за часом. Всі ці чинники підштовхують студентів формально ставитися до виконання роботи, звертатись до списування. Досить поширеним стало несамостійне виконання домашніх завдань, курсових проектів і робіт (іноді за плату), списування і шпаргалки на контрольних заходах».

Виконавцями проекту запропонована наступна класифікація помилок, що допускаються викладачами.

1. Помилки, пов'язані із взаємовідносинами зі студентами: прояв неувagi як до обдарованих студентів, так і прояв неувagi до студентів, що відстають; необдуманість прийнятих рішень щодо недисциплінованих студентів; прояв фактів брутальної поведінки зі студентами; прагнення встановити контакт і взаєморозуміння шляхом скорочення відстані «викладач-студент»; невпевненість у собі; незнання вікової психології, нерозуміння причин того чи іншого вчинку студента; невиконання даних студентам обіцянок; надмірна суворість у ставленні до студентів; скарги на студентів батькам, кураторам, викладачам.

2. Помилки, пов'язані із взаємовідносинами викладачів між собою: необ'єктивна оцінка результатів роботи своїх колег; відсутність критичного ставлення до поведінки колег; невимогливість один до одного; фамільярність в спілкуванні (замість «Ви» - «Ти»).

3. Помилки, пов'язані з недостатньою загальною та технічною підготовкою викладача до самостійної роботи: недостатнє знання предмету і методики викладання; невміння управляти своїм станом; відсутність навичок спілкування; невідпрацьована дикція, жести, міміка, рухи; невміння правильно діяти в різних ситуаціях; повільна реакція, неуважність на занятті; м'язова скутість.

Аналізуючи наведені матеріали, неважко помітити, що учасники проекту розглядали проблему не стільки в контексті організації самостійної роботи, скільки в контексті міжособистісних відносин, що реалізуються піл час навчання.

Студенти іншої групи КНУ, що виконували аналогічний проект, розглядали самостійну роботу більш конкретно, як підготовку до семінарських і практичних занять (СПЗ):

• У сучасному освітньому процесі немає проблеми більш важливої, і, одночасно, більш складної, ніж організація СПЗ. Важливість цієї проблеми пов'язана з новою роллю самостійної роботи при підготовці до СПЗ: вона поступово перетворюється на провідну форму організації навчального процесу. В результаті самоосвітньої діяльності у студентів відбувається процес придбання, структурування і закріплення знань (КНУ, майбутній філолог).

Серед недоліків ЗВО, студенти виділили такі: викладач не отримує інформацію щодо реальних витрат часу студентів на виконання домашніх робіт з різних навчальних дисциплін; небажання викладача враховувати сумарне навантаження студентів часто через наявність суб'єктивної думки стосовно безсумнівної важливості саме його дисципліни; неврахування

ПЕДАГОГІКА

викладачем ступеню підготовленості студентів до самостійної роботи, певного рівня самодисципліни студентів; контроль в СПЗ є самоціллю лише для викладача. Для студента ж важливим є моральний аспект у формі суспільного визнання його як особистості; невідповідність обсягу виконаної роботи і оцінки (кількості балів) сумарної кількості балів за курс, тобто внесок СПЗ в академічну успішність належним чином не оцінюється.

Підсумовуючі проведеній розгляд проблеми, студенти запропонували виділити п'ять об'єктивних педагогічних закономірностей організації СПЗ: 1) У міру просування студентів від курсу до курсу значення і обсяги самостійної роботи мають зростати. 2) Творча складова в самостійній роботі студентів має тенденцію до збільшення на старших курсах. 3) У процесі організації самостійної роботи студентів при підготовці до СПЗ зростає потреба в тьюторській ролі педагогів. 4) Необхідною стає комп'ютерна підтримка організації самостійної роботи: як для оперативної видачі навчальних матеріалів, так і для автоматизованого обліку навчальних досягнень студентів. 5) Актуальною стає необхідність спеціального підвищення педагогічної компетентності професорсько-викладацького складу в питаннях наукової організації самостійної роботи студентів (КНУ, майбутні психологи).

Головним недоліком в організації самостійної роботи студенти назвали одноманітність форм і видів її проведення.

В той же час, висловлюючи свої думки з цього питання, студенти також виявились достатньо самокритичними, звернувши увагу на свою неготовність здійснювати самостійний інформаційний пошук, особливо на перших курсах. Ось приклад такого самокритичного розгляду проблеми студента-заочника.

- Людині притаманне прагнення досягати результату найкоротшим шляхом з найменшою витратою сил і часу. І це цілком природно. Але чому? Може, справа в невмінні студента-першокурсника правильно будувати свою самостійну розумову роботу? Можливо, студенту треба починати з навчання «учитись, щоб самостійно, без підказок викладача, без контролю і опіки з його боку, вміти організовувати свою навчальну діяльність». І, дійсно, у більшості випадків студенти будують своє самостійне навчання неправильно. Воно вимагає багато розумової праці, а вони намагаються звести його до мінімуму. Адже треба встигнути за семестр зробити багато чого, і тут вже не до ретельного продумування і тривалих пошуків. А що стосується знань, отриманих з підручника чи лекцій, в яких (особливо на навчальних зборах заочників) неможливо достатньо повно сказати навіть про найважливіші проблеми науки, то тут розрахунки студентів, нажаль виправдовуються: екзаменатори, за деяким виключенням, задовольняються таким мінімумом, як поверхові знання з підручника. Виходить, що в сучасному самостійному, дистанційному навчанні (заочному) склалась своєрідна ситуація, внутрішньо-суперечлива і не зовсім приємна для студента. З одного боку, самостійне навчання є основним методом отримання знань, а аудиторні заняття повинні допомогти успішному його використанню, надаючи студентам організаційно-методичні орієнтири в роботі з літературою, в аналізі життєвих і професійних проблем, виходячи з отриманих і наукових джерел теоретичних знань. Крім того, ефективність самостійної роботи залежить від мотивації (УМО, майбутній менеджер).

За думкою учасників дослідження особливої уваги заслуговує якість виконання викладачем оцінювальної функції. Саме тут виникає множина конфліктів. Ось що пишуть з цього приводу студенти.

- Дуже важливо на всіх етапах оцінки проявляти повну об'єктивність. Не можна пов'язувати оцінку результатів діяльності з оцінкою особистості студента. Якщо викладач негативно оцінює особистість студента, та ще у присутності однокурсників, виховний ефект від цих дій буде нульовим або навіть негативним (УСЗ, право).

- Студенти дуже цінують ті відносини між ними і викладачами, в яких їх приймають без особистісних оцінок, без умов, незалежно від того, як вони вчаться, при всіх помилках і недоліках. І вкрай недопустимо, коли оцінювальні судження перетворюються в моралізацію та показове виховання під час навчального заняття (УСЗ, економістка).

- Об'єктивно виставлена оцінка розвиває у студентів почуття поваги до науки, навчального закладу і до викладача, стимулює їх на подальше навчання. Слід пам'ятати, що контроль знань, оцінювання результатів навчання (особливо залік і іспит) – найбільш емоційні і дуже складні форми навчання, тому завдання викладача – робити все, щоб було більше позитивних емоцій, бути доброзичливим і об'єктивним до студентів. Викладачеві слід пам'ятати, що головна мета

конкретної оцінки – нагородити студента за його працю, а не наказувати за слабкі знання або їх відсутність» (УМО, майбутній психолог).

Студенти назвали ряд помилок, які допускають викладачі:

Помилка 1. Викривлення оцінки, яке залежить від ставлення до студента. Наприклад: а) прояв поблажливості призводить до завищення оцінок; б) суворе ставлення до студента веде до заниження оцінки; в) при високих знаннях проявляється тенденція до зниження рівня оцінки, а при слабких – виникає певна жалість до студента, що нерідко веде до завищення оцінки.

Помилка 2. Успіх на заліку чи на іспиті часто залежить не тільки від знань, але й умінь студента пристосуватися до екзаменаційної ситуації: б) студенти, стійки до екзаменаційного стресу, вміють вступати в контакт з екзаменатором; ті, у кого добре розвинуте мовлення, як правило, отримують оцінки вище, ніж вони того заслуговують; б) студентам сором'язливим і таким, що мають підвищене почуття відповідальності, часто оцінки занижуються.

Помилка 3. Серед недоліків педагогічного оцінювання студенти називали: вибірковість і випадковість перевірки знань, коли окремі студенти не мають можливості проявити себе на заняттях; використання оцінки як засобу тиску на студентів; наявність зовнішнього обмеження, коли викладачеві надається завдання не перевищувати квоту на відмінні оцінки; оцінка залежить від настрою викладача; симпатія чи антипатія до студента переноситься на оцінку; викладач орієнтується на отримані студентами раніше оцінки; оцінка за поведінку переноситься на оцінку знань; наявність у кожного викладача власних критеріїв оцінювання, не завжди зрозумілих студентам, тощо.

Зі значними складнощами стикаються студенти при впровадженні у навчальний процес освітніх реформ, коли при плануванні таких реформ суб'єктивний фактор взагалі не враховується. Про це свідчить наступний приклад.

• Психологічні проблеми інноваційних процесів у вищій школі ми відчули, як-то кажуть, на своїй шкурі. Наш курс виявився «дослідною ділянкою». Під час нашого навчання було впроваджено диференційовані заліки; модульно-рейтингова система оцінювання модифікувалася ледь не щороку, кардинально змінювалися умови вступу до магістратури тощо. Усе це та багато інших факторів змусили студентів бути у постійному психологічному напруженні і працювати на максимальний результат. Зміна спричинила ряд проблем з нарахуванням стипендії та зменшило шанси отримати «червоний диплом (КНУ, майбутній філолог).

Важливим напрямом дослідження було виявлення очікувань студентів від викладачів. Адже світовий досвід впровадження ідей рефлексивного підходу в теорію і практику освіти переконливо довів, що важливою умовою ефективного навчання є відповідність реальної педагогічної діяльності тим уявленнями про сутність педагогічного впливу, що мають учні (Подольак & Юрченко, 2006).

Під час дослідження студентам трьох університетів (УСЗ, НАУ, КНУ) пропонувалось відповісти на два питання. Перше питання - «Чи допускаєте Ви, що в майбутньому будете працювати викладачем?» Виявилось, що на педагогічну діяльність чітко зорієнтована лише третина студентів, ще третина вказали, що не виключають такої можливості за певних обставин, і 40 відсотків заявили, що ніколи не будуть педагогами.

Категоричність відповідей цієї частини опитаних обумовила більш лояльне формулювання другого питання: «Якщо у майбутньому так складуться обставини, що Вам прийдеться працювати викладачем, то які якості і які недоліки Ви хотіли б врахувати у Вашій педагогічній діяльності?».

Серед позитивних якостей, які найчастіше студенти хотіли б бачити у викладачах, були названі наступні: бути різнобічно освіченим, ерудованим в різних галузях знань, а також в інших науках; добре знати предмет, який викладає; використовувати оптимальні засоби і ефективні методи навчання; вміти доступно пояснювати навчальний матеріал, вміти мотивувати студентів до навчання; бути вимогливим до знань та умінь студентів; володіти комунікативними і організаторськими властивостями і педагогічним тактом; володіти логікою і мати хороший словниковий запас; володіти ораторськими і артистичними здібностями; бути здатними до рефлексії власної викладацької діяльності.

Деякі студенти вводили поняття педагогічної майстерності, до основних складових якого ними віднесено: чітке розуміння цілей і завдань навчання і виховання студентів; високу особисту відповідальність; досконале володіння предметом викладання; знання педагогіки і психології; умінь цікаво і доступно викладати навчальний матеріал з раціональним використанням наочних навчальних посібників і технічних засобів навчання; високу культуру поведінки; умінь глибоко

ПЕДАГОГІКА

і самокритично аналізувати проведені заняття, виявляти причини помилок і недоліків, робити з цього правильні висновки.

За більшістю відповідей, найбільшим недоліком викладача студенти вважають авторитарний стиль спілкування:

- Для викладача з авторитарним стилем спілкування характерним є те, що він займає активну і директивну позицію, залишаючи студентам роль пасивних виконавців у навчальному процесі. До студента висувається високий рівень вимог, але викладачеві часто не вистачає поваги до них як особистостей. Авторитарний викладач консервативний і суб'єктивний відносно студентів. Вважає найбільш важливими факторами організації навчального процесу: більш корисним недооцінити студента, ніж переоцінити (УСЗ, майбутній юрист).

За думкою студентів, це надає величезну шкоду як процесу навчання, так і особистісному і професійному розвитку студента.

Критикуючи, студенти, водночас, довели, що розуміють складність праці викладача.

- Педагогічна діяльність викладача багатогранна, складна, трудомістка. У праці викладача немає елементів, які просто повторюються: постійно розвивається галузь знань, основи якої викладає педагог; змінюється контингент студентів; збагачується педагогічна наука. Все це вимагає постійного пошуку найбільш важливого змісту, різноманітних методів, форм і засобів навчання, ефективних шляхів співробітництва зі студентами в процесі навчання (*УСЗ, майбутній психолог*).

В індивідуальних роботах студентів міститься багато «вистражданих» практикою рекомендацій, ознайомлення з якими також було б корисним для викладачів. Ось приклад таких рекомендацій.

- Часто викладачі проходять зі студентами тільки перші теми, решта залишається відповідно на самостійну роботу. Часто викладачеві не вистачає «ідейної переконаності», тобто важливості предмета у власних очах і власної зацікавленості. А якщо у викладача немає особливого інтересу до предмету, що викладається, то це швидко передається студентам. В такому випадку навіть цікавий предмет просто «здається», а знання швидко забуваються.

Наступним моментом можна назвати упорядкування знань, котрі надаються студентам. Вони повинні бути такими, щоби реально можна було виконати їх в тих умовах, за якими проводиться навчання.

Треба враховувати і специфіку ЗВО (технічний, гуманітарний), і завантаженість студентів, багато яких суміщають навчання з роботою.

Бажано, щоб викладач орієнтувався у підборі літератури на студентів. Нехай студент сам вирішує, наскільки важливо саме для нього вивчення даного предмету, чи є особистий інтерес, чи збирається він працювати у даному напрямку. Може йому даний предмет не потрібен, йому треба тільки зорієнтуватися і мати загальне уявлення – короткі формалізовані знання – якраз для цього випадку (НАУ, майбутній психолог).

Онлайн-опитування, спрямоване на: вивчення думок студентів уряду закладів вищої освіти України щодо науково-методичних проблем організації освітнього процесу у ЗВО; залучення студентів до виявлення основних психолого-педагогічних проблем у викладацької діяльності; визначення перспектив розвитку вищої освіти що складало 2230 опитуваних, дозволило здійснити аналіз рівня відповідності студентських очікувань щодо змісту та характеру якості надання ЗВО освітніх послуг та перспектив працевлаштування.

Питання, що пропонували здобувачам освіти, включали наступні аспекти освітньої діяльності ЗВО:

I Рівень задоволеності студентів моделлю оптимізації організацією навчального процесу у вищій школі;

II Рівень задоволеності студентів організацією системи оцінювання в ЗВО;

III Рівень сприйняття та розуміння студентами особливостей структури і змісту вивчення різних навчальних дисциплін;

IV Рівень академічна заборгованість;

V Рівень соціальне самопочуття студента в освітньо-інформаційному середовищі ЗВО.

За результатами відповідей на 1 блоку питань отримані наступні дані: 59 % - задоволеності; 1,5% - не задоволеності; 31,9% - скоріше задоволені.

Серед чинників, які ускладнюють навчання, здобувачі називають об'єктивні та суб'єктивні. Найбільше труднощів у навчанні виникає, на думку студентів, через «особисту неорганізованість»

(42,8 %), «необхідність поєднання роботи та навчання» (34,9 %), «незручний розклад» та «надмірний обсяг навчального навантаження» (29,8 %), «відсутність перспектив працевлаштування» (18,8 %), «недостатнє забезпечення навчально-методичною літературою» (26,6 %).

Студенти вважають, що найкраще формують фахові компетентності такі види аудиторних занять: «практичні заняття» (51,2 %), «лекції» (30,5 %), «лабораторні заняття» (20,6 %), «семінарські заняття» – 14,2 %, на думку 49,9 % респондентів, «оптимальний варіант – це комбінація різних видів аудиторних занять».

На запитання «Як Ви сприймаєте ініціативу залучення професіоналів-практиків, експертів та представників роботодавців до викладання та організації освітнього процесу?» майже всі опитані студенти (92,7 %) дали ствердну відповідь, 6,5 % опитаних не змогли визначитися, тому обрали варіант «важко відповісти».

За результатами дослідження другого блоку питань, отримані наступні відповіді: якщо у січні 2021 року майже однакова кількість студентів вважали систему оцінювання результатів навчання об'єктивною (49 %) і частково об'єктивною (41 %), то, як показують результати онлайн-опитування у листопаді 2021 року, 75,7 % респондентів визнають, що їх «об'єктивно оцінюють», 19,1 % здобувачів при відповіді на це питання обирають варіант відповіді «важко відповісти». Вдвічі зменшилася (з 10 % до 5,2 % за рік) кількість студентів, які вважають, що їх знання оцінені не об'єктивно.

Оптимальними засобами контролю на екзамені здобувачі вважають «електронне тестування» (53,1 %), «тестування (у письмовій формі)» (35,6 %), «комбінацію екзаменаційних питань та тестових завдань» (33,7 %). Усе більше студенти починають цінувати індивідуальне спілкування із викладачем: «індивідуальну співбесіду» як бажану форму проведення іспиту відзначили 39,5 % респондентів.

Основним джерелом інформації про критерії оцінювання з навчальної дисципліни залишається викладач (93,8 % відповідей), 54,8 % опитаних серед джерел такої інформації вказали силабус або робочу програму навчальної дисципліни, джерелами інформації про критерії оцінювання стають і нормативні документи.

Із можливістю оскарження результатів контрольних заходів обізнані 58,7 % опитаних, 11,4 % здобувачів освіти вважають, що не мають такої можливості, проте, 29,9 % респондентів не змогли визначитися із відповіддю на це запитання і обрали варіант відповіді «важко відповісти».

Результати відповідей на третій блок питань дозволили зробити наступні висновки:

Майже однакова кількість здобувачів вищої освіти зазначають, що «структура, зміст освітньої програми відповідають очікуванням» (42 %) і «скоріше відповідають, ніж не відповідають» (42,8 %), 6,4 % опитаних обирають варіант відповіді «важко відповісти».

Переважна більшість опитаних студентів (96,9 %) поінформовані про освітню програму, яку здобувають, її цілі та змістові характеристики, лише для 3,1 % респондентів питання щодо відповідної освітньої програми є не з'ясованим.

Із цілями та змістом освітньої програми ознайомлені 88,1 % здобувачів вищої освіти, для 11,9 % опитаних це питання залишається відкритим.

Відповідно до сучасної системи вищої освіти значний обсяг часу надається студентам для самостійного опанування навчальної дисципліни 58,2 % опитаних вважають, що у ЗВО стимулюють до самоосвіти та науково-дослідницької діяльності, 28,5 % здобувачів обрали варіант відповіді «скоріше так, ніж ні», 6,5 % – «важко відповісти».

55,7 % студентів вказали на «достатній» рівень ефективності методів і методик, що застосовуються під час навчального процесу, «високу» оцінку ефективності застосування методів і методик викладання дисциплін надали 26,4 % здобувачів, «середній» рівень ефективності застосовуваних методів і методик викладання зазначили 16,4 % респондентів.

На питання «Чи існує можливість вибору навчальних дисциплін, чи пропонується перелік вибіркового дисциплін за професійним спрямуванням?» ствердну відповідь дали 74,4 % опитаних, водночас варіант відповіді «важко відповісти» обрало 14 % респондентів.

Відповідаючи на питання «На Вашу думку, чи є достатнім обсяг практичної підготовки, закладений у навчальному плані з обраної освітньої програми?», варіант відповіді «так» обрали 49,1 % здобувачів, 31,6 % відповіли «скоріше так, ніж ні» та 8,8 % респондентів «важко відповісти» на це питання.

72,9 % студентів зазначають, що кількість практичних (лабораторних) занять та практики є «цілком достатнім», 12,8 % зазначають, що «ні, зважаючи на те, що фундаментом професійних

ПЕДАГОГІКА

вмінь та навичок є саме професійна підготовка», та 14,3 % здобувачів «не задумувались над цим питанням».

«Позитивно» оцінюють ефективність своєї індивідуальної та самостійної роботи 71,7 % студентів, лише 5,3 % опитаних «негативно» оцінюють ефективність індивідуальної та самостійної роботи.

На запитання про відповідність навчального процесу очікуванням 40,1 % студентів відповіли ствердно, 43,3 % опитаних обрали варіант відповіді «скоріше відповідає, ніж не відповідає».

Результати відповідей на IV блок – «Академічна доброчесність» показали, що більшість опитаних студентів (78,1 %) ознайомлені із поняттям «академічна доброчесність» та її основними принципами, 9,5 % респондентів обрали варіант відповіді «скоріше так, ніж ні» та 8 % – «важко відповісти»; здобувачі вищої освіти стикалися з такими проявами академічної недоброчесності як: «списування» (22,7 %), «необ'єктивне оцінювання» (20 %), «академічний плагіат» (11,4 %), «хабарництво» (5,3 % респондентів вважають, що це приклада академічної недоброчесності), 67,3 % опитаних обрали варіант відповіді «не стикався(лась)».

Якщо ж факти академічної недоброчесності будуть доведені, то 46,8 % здобувачів наполягають на «повторному проходженні оцінювання», 42,6 % опитаних обрали варіант відповіді – «я не задумувався(лась) над цим питанням».

Дослідження V блоку «Соціальне самопочуття студента в освіті інформаційному середовищі (ОІС) ЗВО» (консультативна підтримка; безпека ОІС; участь у заходах студентського самоврядування) дозволило отримати наступні результати: серед форм консультативної підтримки найпопулярнішими, на думку опитаних студентів, є систематичні консультації викладачів у вигляді індивідуальної співбесіди (40,4 %), а також «консультації на прохання студентів», часто здобувачі «отримують консультативну підтримку від куратора групи» (35 %), 26,6 % респондентів обрали варіант відповіді «ую необхідну мені інформацію знаходжу в Інтернеті», на думку 14,9 % опитаних, найпопулярнішою формою консультативної підтримки є «інформаційна та консультативна підтримка одногрупників».

Отриманню якісної консультації сприяє: «бажання студента вчитися та, зрештою, отримати консультацію з потрібної дисципліни» (58,5 % відповідей), «вдало організований навчальний процес» (52,6 %), 46,9 % опитаних вважають, що «все залежить від викладача», 16 % респондентів зазначають, що отримання якісної консультації неможливе без «матеріально-технічного забезпечення навчального процесу».

На думку 65,6 % опитаних студентів, кількість консультацій з навчальних дисциплін є достатньою, 24,4 % обрали варіант відповіді – «я не задумувався(лась) над цим питанням».

Відповідаючи на запитання про те, що вважати освітнім середовищем, здобувачі вищої освіти вибрали такі варіанти: «достатньо розвинута інфраструктура» (87,9 %), «комунікаційний простір університету» (32,8 %), «бібліотека» (31,3 %), «середовище, прихильне до студента» (30,1 %), «гуртожитки університету» (28 %), «наукова та дослідницька діяльність (Наукове товариство аспірантів і студентів)» (27,6 %), «Центр культури та дозвілля» (25,1 %).

Досить різноманітний вибір видів соціальної підтримки зазначили здобувачі вищої освіти: «наявна соціальна стипендія» (44,4 %), «створені умови для осіб з особливими потребами» (26,8 %), «надається психологічна допомога» (16,3 %), «профорієнтаційні консультації та надається допомога у написанні резюме, супровідного листа» (14,9 %), «надається адресний захист і підтримка соціально-вразливій частині молоді, а саме: студентам-інвалідам, сиротам, із багатодітних сімей» (10,4 %).

Якщо говорити про безпеку освітнього середовища, то найбільше студенти оцінили «створення умов для ефективної комунікації між здобувачами вищої освіти та науково-педагогічними працівниками» (55,6 %), «наявність сучасно обладнаних навчальних корпусів» (46,6 %), «сприяння розвитку фізичного виховання та спорту» (32,8 %), «захист від дискримінації та насильства» (27,3 %), «безпечні умови проживання в гуртожитку» (26 %), «наявність закладів громадського харчування» (21,9 %), «можливість отримати психологічну допомогу» (20,8 %), «наявність медичного обслуговування» (15,5 %), «наявність закладів громадського харчування (їдальня, буфет, кафе)» (35,1 %).

Сучасна вища освіта сьогодні неможлива без дієвого студентського самоврядування. Більшість опитаних студентів (77,3 %) задоволені рівнем організації студентського самоврядування не задоволені – 4,3 % здобувачів, натомість 18,4 % респондентів не визначилися та обрали варіант «важко відповісти».

54,1 % опитаних беруть участь у заходах студентського самоврядування, проте 45,9 % молодих людей такі заходи не приваблюють.

Серед основних напрямів діяльності органів студентського самоврядування здобувачі освіти називають: «проведення мистецько-культурних заходів: вечорів відпочинку, конкурсів, посвят у студенти» (43,7 %), «формування активної життєвої позиції у осіб, які навчаються, виховання студентської молоді на принципах патріотизму» (22,5 %), «пропаганда здорового способу життя, запобігання вчиненню особами, які навчаються, правопорушень» (20 %), «внесення пропозицій керівництву університету щодо забезпечення прав та інтересів усіх осіб» (19,9 %), «організація та проведення спільно з адміністрацією університету наукових конференцій» (15,6 %), «представлення університету у всеукраїнських, вітчизняних та міжнародних студентських конференціях» (15,4 %) (Звіт, 2021).

Дискусія. Емпіричні факти, отримані в результаті проведеного дослідження, довели, що суб'єктивний фактор навчання достатній прискіпливої уваги, яку вже не можна ігнорувати. Адже ефективність навчання і професійної підготовки майбутніх фахівців значною мірою буде залежати від ступеню прийняття студентами тієї системи, в яку вони включені, як конструктивної. Одночасно навчальний процес у вищій школі постійно стає предметом аналізу і критики з боку студентів. За умов відсутності завдань на цілеспрямовану рефлексію організації цього процесу, аналітична активність студентів більше спрямовується на виявлення недоліків, тоді як позитивні аспекти визначаються переважно на емоційній основі.

Наведені матеріали, за результатами представлених у відповідних проектах, виконання студентами рефлексивних завдань показали, що виявлення психологічної складової навчального процесу, в цілому системи професійної підготовки, є вкрай важливим. Відповіді студентів засвідчують, що у значній кількості викладачів, на жаль, немає потреби враховувати ті психологічні тенденції, що обумовлені різними обставинами: макро-соціальними змінами у суспільстві, соціальними відносинами в самих навчальних закладах, їх власними не завжди досконалими діями, реальними умовами життєдіяльності студентів. В той же час, ігнорування цих тенденцій може призводити не лише до зниження якості навчання, а і до отримання студентами глибоких психологічних травм, що не може не вплинути на їх особистісний розвиток і професійне становлення в процесі професійної діяльності. Саме тому, необхідним компонентом процесу професійної підготовки повинен стати психолого-педагогічний моніторинг, що передбачає супроводження процесів професійного становлення і особистісного розвитку студента протягом всіх років навчання.

Висновки. Результати проведеного нами дослідження підтвердили висновок про необхідність проведення комплексних досліджень з виявлення на рефлексивній основі основних психолого-педагогічних проблем організації освітнього процесу у ЗВО.

Важливою складовою освітнього процесу у ЗВО має стати залучення студентів до саморефлексії; розвиток аутопсихологічної компетентності фахівців усіх профілів професійної підготовки; формування потреби у виявленні і самоконтролі тих змін, що відбуваються із здобувачами вищої освіти у процесі навчання; визначення індивідуальних стратегій розвитку і, на їх основі, розробка і впровадження програм самовдосконалення.

Цілеспрямоване впровадження адміністрацією і викладачами у навчальний процес закладу вищої освіти рефлексивних процедур, відмова від стратегії ігнорування думок і ставлень студентів, що поєднується з розвитком у них навичок критичного і самокритичного аналізу, безумовно, буде сприяти об'єктивації виявлених тенденцій, наданню їм статусу важливого фактору організації навчального процесу, а, отже, підвищенню ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Бех, І. О. (2009). Психологічні джерела виховної майстерності. *Навчальний посібник*. Київ. Академвидав, Серія "Альма-матер", 248.

Білюк, О. Г. (2014). Формування морально-ціннісних стосунків викладачів і студентів у навчально-виховному процесі. (*Автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук*). Уманський державний педагогічний ун-т ім. П. Тичини. Умань.

Звіт за результатами проведення онлайн-опитування «Освіта очима студентів» у ВНУ імені Лесі Українки (жовтень – листопад 2021 року).

Доступно за URL: <https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-11/>

ПЕДАГОГІКА

Коваль, В. Ю. (2013). Виховання культури міжособистісних відносин студентів університету у позааудиторній діяльності. (*Автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук*). Уманський державний педагогічний ун-т ім. П. Тичини. Умань.

Лузік, Е.В., Семиченко, В.А., Ладогубець, Н.В., & Михеєва, Т.О. (2021). Рефлексивний підхід до формування освітньо-інформаційного середовища системи дистанційної освіти в закладах вищої технічної освіти. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: збірник наукових праць: Національний авіаційний університет*, 2(19), 42-54.

Подольак, Л.Г. & Юрченко, В.І. (2006). Психологія вищої школи: *Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів*. Київ, Філ-студія, 320 с.

Семиченко, В.А. & Власова, О.І. (2015). Психологія вищої школи: *Підручник для студентів ВНЗ*. Київ: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 406.

Семиченко, В.А. & Дикань, В.С. (2010). Рефлексивний підхід в теорії і практиці вищої школи. *Післядипломна освіта в Україні*. Київ, 1-2, 57-72.

Столяренко, О. В. (2013). Педагогічні умови виховання толерантності у студентів вищих навчальних закладів технічного профілю. (*Автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук*). Уманський державний педагогічний ун-т ім. П. Тичини. Умань.

REFERENCES

Bekh, I. D. (2009). *Psykholohichni dzherela vykhovnoi maisternosti [Psychological sources of an educate trade]: Navch. Posibnyk*. Kyiv: Akademvydav, Seria «Alma-mater», 248 s.

Biliuk, O. H. (2014). *Formuvannia moralno-tsinnisnykh stosunkiv vykladachiv i studentiv u navchalno-vykhovnomu protsesi [Forming morally valued relations of teachers and students in to educational-educate process]. (Avtoref. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk). Umanskyi derzhavnyi pedahohichni un-t im. P. Tychyny. Uman.*

Zvit za rezultatamy provedennia onlain-opytuvannia «Osvita ochyma studentiv» u VNU imeni Lesi Ukrainky (zhovten – lystopad 2021 roku). [Report on the results of the online survey "Education through the eyes of students" at Lesya Ukrainka University (October - November 2021)]. Dostupno za URL: <https://vnu.edu.ua/sites/default/files/2021-11/>

Koval, V. Yu. (2013). *Vykhovannia kultury mizhosobystisnykh vidnosyn studentiv universytetu u pozaauditornii diialnosti [Education of culture of interpersonal relations of students of university is in pozaauditorniy activity]. (Avtoref. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk). Umanskyi derzhavnyi pedahohichni un-t im. P. Tychyny. Uman.*

Luzyk, E.V., Semychenko, V.A., Ladohubets, N.V., & Mykheieva, T.O. (2021). *Refleksyvnyi pidkhid do formuvannia osvitno-informatsiinoho seredovyschcha systemy dystantsiinoi osvity v zakladakh vyshchoi tekhnichnoi osvity [A reflexive approach to the formation of the educational and informational environment of the distance education system in institutions of higher technical education]. Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seria: Pedahohika. Psykholohiia: zbirnyk naukovykh prats: Natsionalnyi aviatsiinyi universytet*, 2(19), 42-54.

Podoliak, L.H. & Yurchenko, V.I. (2006). *Psykholohiia vyshchoi shkoly: Navchalnyi posibnyk dlia mahistrantiv i aspirantiv [Higher school psychology]. Kyiv, Fil-studiia, 320 s.*

Semychenko, V.A. & Vlasova, O.I. (2015). *Psykholohiia vyshchoi shkoly [Higher school psychology]: Pidruchnyk dlia studentiv VNZ. Kyiv: Kyivskyi natsionalnyi universytet im. Tarasa Shevchenka, 406.*

Semychenko V.A. & Dykan V.S. (2010). *Refleksyvnyi pidkhid v teorii i praktytsi vyshchoi shkoly [Reflective approach in theory and practice of higher education]. Pisliadyplomna osvita v Ukraini. Kyiv, 1-2, 57-72.*

Stoliarenko, O. V. (2013). *Pedahohichni umovy vykhovannia tolerantnosti u studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv tekhnichnoho profilu [The students of higher educational establishments of technical type have pedagogical terms of education of tolerance]. (Avtoref. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk). Umanskyi derzhavnyi pedahohichni un-t im. P. Tychyny. Uman.*

E. Luzik, V. Semichenko, H. Selezhen

PERSONAL DEVELOPMENT AND PROFESSIONAL FORMATION OF A STUDENT IN THE EDUCATIONAL INFORMATION ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: A REFLEXIVE APPROACH

Abstract

The article is devoted to considering the relevance of the problem of personal development and professional formation of a student as a subject of his life, who is able to critically analyze the state of the organization of the learning process and professional training in a higher education institution; determine directions for its optimization; to be aware of the degree of one's own activity in professional training; evaluate the relationship between teachers and students from the point of view of professional development expediency.

The purpose of the article is to analyze global trends in personal growth and professional development of a student, which will justify the need to organize the educational process in a higher education institution on a student-centered basis. This made it necessary to carry out comprehensive research to identify, on a reflexive basis, the opinions of students regarding the scientific and methodological problems of organizing the educational process in higher education institutions; their involvement in identifying the main psychological and pedagogical problems in teaching; determination of prospects for the development of higher professional education.

The results of the study confirmed the expediency of taking into account the identified socio-psychological factors and trends in society, which are accompanied by stress and conflicts. The statement that the effectiveness of off-line, on-line and mixed modes of the educational process in higher technical education can be significantly optimized, provided that the empirical material obtained in the research process is taken into account, is proven by the results of a pedagogical experiment in the appropriate educational information environment of the National Aviation University, which is evidenced by the questionnaire conducted using multimedia technologies in the process of teaching courses of the cycle of professional training to future specialists.

The conclusion made regarding the substantiation of the mechanism of taking into account the opinions of students regarding the scientific and methodological problems of organizing the educational process in higher education institutions will significantly increase the quality of teaching, the effectiveness of perception and assimilation of information by students.

Key words: student and teacher as subjects of the educational process in institutions of higher education and higher technical education; reflective approach; reflective analysis

DOI

УДК 378.14

T. Михеева

КОМПОНЕНТНО-КРИТЕРІАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СФОРМОВАНОСТІ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ-МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ

Резюме

У статті здійснено теоретичний аналіз наукових праць вітчизняних вчених щодо визначення компонентів, критеріїв, показників та рівнів сформованості готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців авіаційної галузі.

Мета статті полягає у виокремленні компонентів, критеріїв, показників та рівнів сформованості готовності до професійної діяльності іноземних студентів-майбутніх інженерів з технічного обслуговування повітряних суден та авіадвигунів. *Завдання дослідження* – визначити компоненти та виокремити критерії, показники та рівні сформованості готовності до професійної діяльності іноземних студентів-майбутніх інженерів з технічного обслуговування повітряних суден та авіадвигунів. Для досягнення поставленої мети були використані такі *методи дослідження*: науковий аналіз, систематизація, узагальнення, порівняння. У *результаті* проведеного дослідження було визначено структурні компоненти, які входять до складу професійної підготовки іноземних студентів-майбутніх інженерів з технічного обслуговування